

Juliusz Piwowski, Jacek Piwowski

Modern Bushidō : prolegomena do jedności czterech religii w administracji i zarządzaniu według wzorów dalekowschodnich

Zeszyt Naukowy 1, 20-30

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Modern Bushidō. Prolegomena do jedności czterech religii w administracji i zarządzaniu według wzorów dalekowschodnich

U podstaw zjawiska określanego na Dalekim Wschodzie jako „jedność trzech religii”, a w samej Japonii, gdzie powstał kodeks Bushidō, jako jedność czterech religii znajdujemy elementy religijno-kulturowe Indii, Tybetu, Chin, Korei oraz Japonii. Elementy te rzutują na filozofię oraz materialną i duchową kulturę trzech dalekowschodnich kręgów kulturowych, począwszy od sztuki, poprzez systemy administracji i zarządzania powiązane z całym rytuałem społecznym i religijnym.

1. INDIE

Na Subkontynencie Indyjskim ukształtowała się jedna z najstarszych cywilizacji. Trzy tysiące lat p.n.e. wysoki poziom uzyskała cywilizacja miejska Mohendzo-Daro i Harappy, (Cywilizacja Doliny Indusu). „W miastach harappańskich imponuje porządek zabudowy. Wrażenie to wspiera stan sanitarny. Odkryto bowiem system kanalizacyjny, łazienki i latryny w zwykłych domach, wielkie budowle określane jako łaźnie, kanały i ścieki pod powierzchnią ulic”¹. Już w tamtym okresie istniały techniki ćwiczeń będących praformami dalekowschodnich sztuk walki ujmowane w systemy jogi.²

W połowie drugiego tysiąclecia p.n.e. przybyli nad Indus najeźdźcy – Ariowie³. Dodali oni do istniejącej już wówczas na obecnym Subkontynencie Indyjskim własną kulturę. Uczynili to, pozostawiając jednak tradycje swych poprzedników. Najazd Ariów stanowił istotny moment rozwoju Indii opierający się na tekstach objawionych, zawartych w Wedach i systemie, w którym nadawały ton dwie najwyższe kasty bramini (kapłani) i kszatrijowie (rycerze) stanowiący swoisty pierwowzór samurajów.

„Czołowi eksperci sztuk walki, zwłaszcza spoza Chin i Japonii, miejsca narodzin karate upatrują w Indiach”⁴, twierdzi J. Miłkowski, autor niezwykle poczytnej niegdyś książki, ukazującej wieloaspektowo źródła o charakterze historycznym, manualno-technicznym oraz kulturowym dalekowschodnich szkół i

¹ Kieniewicz J., *Historia Indii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2003, s. 34.

² Zob. Słuszkiewicz E., *Pradzieje i legendy Indii*, Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 1980; Eliade. M., *Patanjali joga*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2004.

³ *Aria* – oznacza: Szlachetny.

⁴ Miłkowski J., *Sztuki i sporty walki Dalekiego Wschodu*, Sport i Turystyka, Warszawa 1987, s. 137.

systemów wojennych w większości bazujących obecnie na samurajskim kodeksie Bushidō. Podobnie sądzi Masutatsu Ōyama”⁵.

W owym czasie, gdy nad Indus przybyli znakomicie zaprawieni w sztuce wojennej Ariowie, kierowali się we wszystkich działaniach objawionym przekazem w postaci Wed. Święte Pisma wedyjskie Ariowie zawdzięczali indyjskim oświeconym wieszczom – riszim. Dalszą twórczość będącą objawioną literaturą regionu stanowią Upaniszady opisujące treści, które zawierają tradycyjny bezpośredni przekaz od mistrza do ucznia. Jest to przekaz tajemny podawany bezpośrednio z „ust” do „ucha”, a nawet w jeszcze bardziej bezpośrednim przekazie o charakterze paranormalnym – z umysłu do umysłu⁶. Pojawiają się w tym czasie przywódcy – władcy w aryjskich hierarchicznych strukturach.

W V w. p.n.e., pojawił się w Indiach nowy religijno-filozoficzny, afirmujący specyficzny, służący samodoskonaleniu styl życia – buddyzm. Charakteryzuje się on szerokim zasięgiem i „długowiecznością” oddziaływania. Buddyzm ma on istotny wpływ na kształt kodeksów rycerskich, także na japońskie Bushidō.

Kszatrija z rodu Śakya, z czasem oświecony – czyli Budda, zrezygnował z pozycji następcy tronu i poświęcił się całkowicie samorealizacji. W efekcie swoich wysiłków związanych z poszukiwaniami właściwej drogi i z intensywnym treningiem medytacyjnym, Budda ogłosił Cztery Prawdy, i wskazał Szlachetną Ośmioraką Ścieżkę służącą samodoskonaleniu. Istotne jest to, że buddystą może być wyznawca innej religii, pod warunkiem, że nie opiera się ona na składaniu krwawych ofiar.

Politycznego zjednoczenia królestw Indii dokonała dynastia Mauriów w IV w. p.n.e., rozpoczynając od Czandragupty (ok. 305–300 p.n.e.), a kończąc na jego wnuku, którym był słynny cesarz Asioka. Władca ten we wprowadzonym przez siebie systemie rządów opierających się na indyjskiej praformie Bushidō, łączył tradycje Kszatrijów opisane w *Mahabharacie*⁷ z naukami buddyjskimi⁸. Przyjrzyjmy się więc bliżej sylwetce tego władcy, którego dokonania odmieniły m.in. polityczne oblicze subkontynentu indyjskiego. Otóż, Czandragupta (ok. 325–300 p.n.e.) był twórcą pierwszego wielkiego cesarstwa indyjskiego w 320 p.n.e., nazywanego Imperium dynastii Mauriów. Grecy nazywali cesarza Sandrakottos. Stolicą Imperium Mauriów byłoby miasto Pataliputra (dziś Patna w sanie Bihar, położona nad rzeką Ganges. Legenda podaje, że Czandragupta po 24 latach panowania zrzekł się tronu na rzecz swego syna Bindusary i został mnichem. Założone przez Czandraguptę Cesarstwo Mauriów w czasach rozkwitu obejmowało większość obszarów dzisiejszego Pakistanu, Bangladeszu i Indii. Najslawniejszym cesarzem z

⁵ Ōyama M., *This is karate*, Japan Publication Inc., Tokyo 1982, s. 309.

⁶ Umysł (intelekt – sanskr. *manas*) jest traktowany w filozofii buddyjskiej, jako jeden ze zmysłów; w sensie pierwiastka duchowego wiąże się z istotną podmiotowością w rozumieniu klasycznych darśan indyjskich, w psychologii buddyjskiej odpowiednikiem jest strumień świadomości (*citta*). Por.: Jung C. G., *Psychologia a religia Zachodu i Wschodu*, KR, Warszawa 2009; Takuan Sōhō, *The Unfettered Mind: Writings from the Zen Master to a Master Swordsman*, Kodansha International, Tōkyō 2003.

⁷ Krishna Dharma, *Mahabharata*, Wydawnictwo MAYAPUR, Wrocław 2003, s. 762.

⁸ Bukkyo Dendo Kyokai, *The Teaching of Buddha*, Bukkyo Dendo Kyokai, Tokyo 2000; por.: A. Bareau, W. Schubring, Ch. Von Fürer-Haimendorf, *Buddyzm indyjski* [w:] *Buddyzm – Dżynizm*, Kęty 2003.

dynastii Mauriów był wnuk Czadragupty, cesarz Asioka (304–232 p.n.e.), który był władcą indyjskiego imperium Mauriów (Maurowie, jak wspomniano, to dynastia panująca w państwie Magadha w latach od ok. 320 do ok. 185 p.n.e.), w okresie między, wedle różnych ustaleń, 274–264 p.n.e. a 239–226 p.n.e. Pierwsze lata panowania Asioki upłynęły pod znakiem konsolidacji władzy kolejnych podbojów sąsiednich krain. Najkrwawszą wojnę stoczył z sąsiednim królestwem Kalinga (Orissa). W wyniku tej okrutnej wojny ponad sto tysięcy wrogów zostało zabitych, setki tysięcy rannych, ponad sto pięćdziesiąt tysięcy ludzi objęto deportacją. Podobno wtedy Asioka poczuł lęk przed własnym okrucieństwem. Wtedy to idee buddyzmu zaczęły przyświecać władzy i budowaniu przezeń systemowi administracyjno-zarządczemu jego cesarstwa. Stał się wyznawcą oraz – jakbyśmy dziś określili – orędownikiem buddyzmu w 250 roku p.n.e. Łączył on idee hinduistyczne, wyznawane przez aryjskich kszatrijów z filozoficzno-religijnym systemem buddyjskim. Tak rozpowszechniła się pokojowa religia, która nigdy nie nawracała na siłę i nie wywoływała wojen religijnych o charakterze religijnym. Buddyjscy mnisi zawsze stanowili autorytety moralne. Ich etyka oparta na miłości i szacunku do ludzi i empatii była traktowana nadzwyczaj poważnie. Kluczem do zrozumienia wielkiej przemiany, jaka zaszła w cesarzu i jego polityce jest nauka Dharmy. Niesie ona prawdę i sprawiedliwość. Jest wciąż aktualną doktryną moralną, opierającą się na harmonii zmierzająca do zapewnienia szczęścia wszystkim odczuwającym istotom. W związku z tym, ważną normą moralną, jaką propagował Asioka była ahimsa. Ahimsa to postawa afirmująca unikanie przemocy.

Według buddyjskiej tradycji kronikarskiej (Mahavamsa), po trzecim buddyjskim soborze w Pataliputrze Asioka wysłał swego syna Mahendrę (Mahindę) i córkę Sanghamittę na Sri Lankę z zadaniem szerzenia dobrego prawa (Dharmy). Ówczesny władca Sri Lanki Devanampija Tissa stał się potężnym patronem buddyzmu i ustanowił klasztor Mahaviharę w Anuradhapurze w 240 roku p.n.e., który stał się historycznym centrum buddyzmu theravady na wyspie. Późniejsze wydarzenia także przyznają specjalny prestiż Sri Lance w buddyjskim świecie. To właśnie tutaj spisano po raz pierwszy nauki Buddy – Tipitakę. Nastąpiło to w około 100 roku n.e. Dewanampija Tissa otrzymał od króla Asioki relikwie – kości obojczyka Buddy i miskę żebracza, i zbudował dla nich stupę Thuparama, by włożyć je w niej.

W IV wieku został przywieziony na Sri Lankę ząb Buddy. Relikwia ta jest przechowywana w Świątyni Zęba w Kandy. Coroczna procesja Perahera ku jej czci, stanowi do czasów obecnych element jednoczący kraj. Córka Asioki – Sanghamitta, przywiozła ze sobą na Sri Lankę i podarowała sadzonkę świętego Drzewa Bodhi, pod którym Śakyamuni osiągnął Oświecenie, stając się Buddą.

Rzemiosło wojenne, było w Indiach jedną z pasji Ariów (kalaripayat)⁹, rozwijaną na gruncie motywacji filozoficzno-religijnych.

Do umiejętności Ariów należało wykonywanie tańców wojennych o wysokim poczuciu realizmu w odtworzeniu walki. Spostrzeżenia te, zdaniem Miłkowskiego – opierają się na wersetach „Sutry Lotosu” i pozycjach indyjskich

⁹ Tokarski S., *Sztuki walki. Ruchowe formy ekspresji filozofii wschodu*, Wydawnictwo Glob, Szczecin 1989, s. 204-209.

posązków¹⁰, co potwierdzają również Oyama oraz Haines.¹¹ Asioka organizował państwo i zarządzał nim z pomocą kszatrijów – ideowych protoplastów samurajów. To tu wzięła początek idea przywództwa poprzez służenie innym swoją siłą i mądrością. Indyjski mędrzec „Wiwekananda (1863– 1902) zawsze uważał służbę za wypełnienie życia.”¹² Co ciekawe, dzięki źródłom historycznym dowiadujemy się, iż „zarówno działalność dobroczynna, jak i tzw. sprawiedliwość społeczna rozwinęły się wcześniej w Azji niż na Zachodzie.”¹³ Asioka, aby pomóc ubogim wznosił domy opieki oraz ochraniał małe plemiona z odległych rejonów państwa.¹⁴ Powszechna jest opinia, iż „wielkość Asioki polegała na praktycznym i szczegółowym zastosowaniu do codziennej praktyki administracyjnej wielkiego imperium szczytnych zasad religii i moralności”¹⁵. Jednocześnie należy wiedzieć, że indyjskie „Imperium Mauriów uformowało się przede wszystkim jako organizacja gospodarcza.”¹⁶ Trzonem tej organizacji była armia. Podczas pokoju jej „podstawowym zadaniem było utrzymywanie porządku i pokoju wewnątrz kraju (...) wysiłki Asioki by utrzymać państwo pozwoliły na niezakłócony rozwój gospodarczy”¹⁷.

Pragnę pokazać, jak wielkie było znaczenie Indii, stanowiących poniekąd centrum duchowego rozwoju naszego świata, autorzy podkreślają, że początkowo Chińczycy właśnie Indie określali mianem „Państwa Środka”. W Japonii zaś, mistrz Karate-dō i znawca Bushidō Masutatsu Ōyama, w swej książce *This is karate* twierdzi: „Od czasu gdy księga *I-Chin-Ching* została sprowadzona [do Chin przez Bodhidharmę] z Indii, można uważać, że źródłem karate są Indie. Hinduskie metody samoobrony są starsze nawet niż te, które pochodzą z Grecji; były one już usystematyzowane [...] trzy tysiące lat temu.”¹⁸ Istotą dalekowschodnich systemów – praform Bushidō jest długotrwała ciągłość przekazu. Powracając do Indii, należy zwrócić uwagę na fakt, iż „specyfika ewolucji społeczności indyjskich zawierała się między innymi w tym, że nowy porządek nie odrzucał starego.”¹⁹ Można, śledząc historię, zauważyć, że „Indie zawdzięczają swą jedność wielu głębokim przyczynom, głównie zaś sile tradycji [...]. Ponieważ tradycji przyznaje się tam wartość bezdyskusyjną, rozwój następuje w sposób dosyć wyszukany, raczej drogą częściowych przekształceń, niż gwałtownych zmian. Tak więc na przykład w dziedzinie literatury autorytet dawnych dzieł tak dalece nie podlega dyskusji, że

¹⁰ J. Miłkowski, *Sztuki i sporty walki Dalekiego Wschodu*, op. cit., s. 138; por.: B.A. Haines, *Karates and tradition*, Charl E. Tuttle CO., Rutland, Tokyo 1968, s. 20; por.: Yasuhiro Konisi, *Yasashii Karate No Narai Kata*, Tokyo 1957.

¹¹ Bruce A. Haines, *Karate's History and Traditions*, Tuttle Publishing Tokyo, Rutland 1995.

¹² Romain R., *Prophets of the New India*, Kessinger Publishing, LLC New York 2006, s. 453.

¹³ Hajime Nakamura, *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie-Chiny-Tybet-Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 111.

¹⁴ Por. relacja o podróży do Indii chińskiego mnicha Fahiena (339-420), „Koso hokkenden”, Heibonsha, Tokyo 1971; por. DAMIEN Keown. "Fa-hsien ." A Dictionary of Buddhism . "Fa-hsien." Słownik buddyzmu. 2004. *Encyclopedia.com*. 24 Sep. 2009 < <http://www.encyclopedia.com> >.

¹⁵ Kieniewicz J., *Historia Indii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.

¹⁶ Ibidem, s. 93

¹⁷ Ibidem, s. 94

¹⁸ Masutatsu Ōyama, *This is karate*, Japan Publication Inc., Tokyo 1965, s. 309.

¹⁹ Kieniewicz J., *Historia Indii*, op. cit., s. 127.

uznaje się go nieodmiennie od paru tysięcy lat [...]”²⁰. W należącej do tej tradycji największym światowym rycerskim eposie *Mahabharata*, odnajdujemy korzenie późniejszego Bushidō: „Mędrcy mówią, że zabijanie wrogów i prawe zarządzanie są dla nas [kszatrijów] odpowiednimi zajęciami. Zaletami kszatrijów są miłosierdzie i dyscyplina, które uwidaczniają się, gdy wykonują oni swoje obowiązki.”²¹ *Mahabharata* jest niezwykle dziełem literackim. Ponad 100 tys. wersów czyni z niej jeden z największych eposów świata – jest osmiokrotnie dłuższa niż *Iliada* i *Odyszeja* razem wzięte. Według współczesnych badaczy, *Mahabharata* powstała na przestrzeni kilku stuleci, między IV w. p.n.e. a IV w. n.e. i miała wielu autorów. Według samej *Mahabharaty* oraz zgodnie z tradycją, została spisana przez wielkiego wieszca Wjasadewę około 5000 lat temu, bezpośrednio po wydarzeniach, które składają się na jej akcję. Epos ten uważany jest za jeden z dwóch fundamentalnych tekstów (obok Ramajany), na których opiera się kultura, tradycja i religia Indii. *Mahabharata* stanowi prapoczątek kodeksu Bushidō i podobnie jak rozprzestrzeniła się na cały świat i nadal są żywe idee kodeksu samurajskiego, tak epos *Mahabharata* i jego najbardziej znana część „Bhagavad Gita” stanowią do dziś obowiązkową literaturę Hindusów (w szczególności indyjskiej armii). „Bhagavad Gita” jest również, podobnie jak idee kodeksu Bushidō, szeroko znana na całym świecie.

Dla motywacji uczestników wojskowego systemu administracyjno-zarządczego była i nadal jest istotna filozofia, a w szczególności jej elementy aksjologiczne. „W Indiach nie ma [ona] charakteru czysto teoretycznego. Decyzja o wejściu na drogę wynika z wyboru określonego modelu życia.”²²

W ten sposób docieramy do niezwykle istotnej dla Dalekiego Wschodu indyjskiej koncepcji darśany, tożsamej z japońskim pojęciem „dō” (drogą życia). „Oznacza ona ogląd, pogląd, sposób widzenia, ale też sposób ustosunkowywania się do świata; określa zatem nie tylko postawę w sensie teoretycznym, ale określony i realizowany w praktyce model życia. Dlatego filozofia staje się [w Indiach] sposobem życia, sposobem postępowania, drogą, która ma z góry określony cel.”²³ Istotne jest, że coraz bardziej doceniana inteligencja emocjonalna²⁴ i zbieżna z nią „inteligencja duchowa pozwala nam wniknąć w istotę rzeczy, urzeć jedność istniejącą pomimo różnic.”²⁵ Indie mają swój duży udział w kształtowaniu takiego rodzaju w swych założeniach holistycznego postrzegania otaczającej nas rzeczywistości, co ma niezwykle znaczący wpływ na kształt oraz siłę motywacji²⁶ jednostek, a jednocześnie na formowanie się i kultury organizacyjnej²⁷ zespołów

²⁰ Jeannine Auboyer, *Sztuka Indii*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1975, s. 12

²¹ Krishna Dharma, *Mahabharata*, Wydawnictwo MAYAPUR, Wrocław 2003, s. 762; por.: Paweł Socha, *Rozwój duchowy w hinduizmie* [w:] *Duchowy rozwój człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 35, 36.

²² Marta Kudelska, *Filozofia Indii* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. I, red. B. Szymańska, op. cit., s. 13.

²³ Marta Kudelska, op. cit., s.12

²⁴ Zob. Daniel Goleman, *Emotional intelligence*, Bantam, New York 2006 por.; Charles C. Manz, *Dyscyplina Emocjonalna*, Świat Książki, Warszawa 2005.

²⁵ D. Zohar, I. Marshall, *Inteligencja duchowa*, op. cit., str. 23.

²⁶ Zob. Robert E. Franken, *Human motivation*, Wadsworth Publishing Company, Belmont 2001.

²⁷ J. S. Ott, *The organizational Culture Perspective*, Dorsey Pr, Chicago 1989 por.; Daniel Goleman, *Inteligencja Społeczna*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2007.

ludzkich. To w Indiach należy szukać początków tego, co w Chinach określa się jako zjawisko filozofii organizmu.

2. CHINY

„Już od czasów starożytnych Chińczycy rozważali wszystkie problemy z punktu widzenia antropocentryzmu [...] Zwyczaje Chińczyków zwykle opierały się na zdrowym rozsądku i utylitaryzmie”²⁸

Nie ma żadnych wątpliwości co do tego, że Chiny nazywane Państwem Środka²⁹ wyraźnie przyczyniło się do rozwoju kodeksów wojennych. W japońskim Busido, do którego nawiązują autorzy niniejszego tekstu, egzystują motywy wyraźnie pochodzenia chińskiego. Masutatsu Oyama w dziele *Filozofia karate* podkreśla, że „Konfucusz [...] powiedział wiele rzeczy o olbrzymim znaczeniu dla ludzi ze świata sztuk walki: człowiek dzielny, ale nieuprzejmy nie jest lubiany, umiłowanie siły bez umiłowania mądrości prowadzi do szaleństwa; umiłowanie odwagi bez umiłowania wiedzy prowadzi do nieładu. [...] ludzi polegających wyłącznie na sile i odwadze świat potępia jako dzikich i nie do przyjęcia. W rezultacie wiedza i uprzejmość są jeszcze bardziej istotne dla ludzi karate, niż dla innych.”³⁰

Ōyama Masutatsu dążył krocząc Drogą Karate do uzyskiwania w codziennym życiu oraz w treningu równowagi opartej na taoizmie i symbolu yin-yang, nawiązującym do dopełniania się przeciwnych elementów w jedną harmonijną Całość. Chińskie praformy Bushidō – kodeksu stanowiącego etyczną wykładnię tak dla Karate-dō, jak i dla innych gałęzi i systemów Budō, stawiały na mocną, wciąż doskonaloną osobowość wojownika – na wiarę w siebie. Mencjusz mówił o ambitnych wyzwaniach: „Droga jest wzniosła i piękna. Prowadzi ona do Nieba. Jest ono bardzo daleko. Ale dlaczego nie mielibyśmy spróbować przybliżyć go przez codzienny, choćby maleńki postęp”³¹.

Opisywana tu wędrówka kodyfikacji sztuk walki z Indii do Chin, to w dużej mierze zasługa buddyjskiego mnicha Bodhidharmy, syna władcy Sughandhy (VI w). Imię Bodhidharma stanowi sumę dwóch znaczeń: Prawda – bodhi i Prawo (Święte Prawa) – Dharma. Imię to nadał młodemu księciu mu jego mistrz Pajntar. Wprowadził on także Bodhidharmę w zawile sekrety indyjskiego systemu walki vajramushti. System ten stosowany był przez wojowników kszatrija. Ich odpowiednikami w Chinach byli rycerze wuxia, a w Japonii bushi, czyli rycerska warstwa samurajów.

Systemy walki wiązały się z dynamiczną organizacją, zawierały elementy odpowiadające współczesnemu pojęciu zarządzania personelem oraz wspierały administrację Cesarzy, książąt oraz rycerzy i urzędników chińskich (niejednokrotnie

²⁸ Hajime Nakamura, *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie-Chiny-Tybet-Japonia*, Wydział Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków 2005, s. 235–236.

²⁹ Państwo Środka (chiń. *Czungkuo*, *Zhongguo*) – dawna nazwa Chin, spopularyzowana przez literaturę europejską w okresie przed wielkimi odkryciami geograficznymi, kiedy to w zgodzie z poglądami Chińczyków uważano, że ich państwo leży pośrodku „czterech mórz”; w j. chińskim określenie stosowane do dziś.

³⁰ Masutatsu Ōyama, *Mas. Oyama's Karate Philosophy. The Kyokushin Way*, Japan Publications, Inc., Tokyo, Japan 1979 r., str. 38

³¹ Masutatsu Oyama, *Mas. Oyama's Karate Philosophy*, op. cit., s. 107.

byli jednymi i drugimi jednocześnie)³². Chińskie teksty wojskowe należące także do zestawu obowiązkowych lektur w kształceniu samurajów pokazują jasno potrzebę wystąpienia i doskonalenia u wojowników i rządców takich cech jak zdecydowanie, konsekwencję i mądrość Chińczyków. W historycznych czasach organizacją zajmowała się armia i korpus urzędniczy. W czasach Lao Tsy i Konfucjusza (VI/V w. p.n.e.) rozpoczął się także rozwój inkorporowanego w chińską rzeczywistość buddyzmu. W efekcie, jeśli chodzi o buddyzm, to w Chinach w VI w. „istniało 47 potężnych klasztorów, posiadających oficjalnie zatwierdzony statut, czasami nawet otrzymującymi dotacje ze strony władz, oraz 846 klasztorów średnich rozmiarów, założonych i istniejących w znacznej mierze dzięki wsparciu arystokratów z możliwych rodów. (...) Wreszcie oprócz nich, istniało około 30 tysięcy małych klasztorów-świątyń rozrzuconych dosłownie po całych Chinach”³³.

Wiadomo z historycznych zapisów, że w wiekach VII i VIII liczba buddyjskich klasztorów nadal wzrastała. Miały one swój znaczący udział w budowaniu chińskiej mentalności i kultury organizacyjnej, podobnie jak idee konfucjanizmu oraz religia i filozofia taoistyczna.

Ważne dla chińskiego kręgu kulturowego, który wywarł ogromny wpływ na japońskie Bushidō jest to, że „pierwsze szkoły filozoficzne, których księgi i nauki w nich zawarte przetrwały i funkcjonują w życiu intelektualnym i duchowym do dziś, związane były z przełomem wieków VII i VI p.n.e., czasem doprawdy niezwykłym w skali całego świata, (...) w którym wielkie kultury starożytnego świata tworzyły mocne podstawy dla rozwoju trwałych form cywilizacyjnych.”³⁴ W tym szczególnym okresie „od Aten do Oceanu Spokojnego myśl ludzka [niezwykle intensywnie] pracuje.”³⁵

W rozumowaniu Chińczyków odzwierciedlone jest podejście taoistyczne oraz myślenie yin-yang nawiązujące do dwóch przeciwstawnych, ale współzależnych energii. „*Yang* jest nazwą mającą oddać element jasny, męski, suchy, a także niebo. *Yin* oznacza to, co ciemne, słabe, wilgotne, żeńskie, miękkie oraz ziemię. Doskonała harmonia we wszechświecie, a także w stosunkach międzyludzkich i w każdym człowieku z osobna, opiera się na równowadze tych pierwiastków.”³⁶ Yin-yang, to także ciągłość i zmiana w dalekowschodnich stylach zarządzania. Wzorem są tu wojownicy stylu tai-chi: „musisz poznać yin i yang. Yin nigdy nie opuszcza yang i yang nigdy nie opuszcza yin. Wysyłanie energii następuje wtedy, kiedy yin i yang nawzajem się uzupełniają. Yin i yang są puste i pełne.”³⁷ Oto sposób dzielenia na dwoje i ponownej syntezy w całość: „z jednego dwa, z dwóch jedno (...)”. Kiedy zrozumie się zasadę odwrócenia yin i yang, można zacząć mówić o tao.³⁸ A zatem „uzupełniające się pierwiastki, z których składa się całe *universum*, [konstruuje również style zarządzania], nienazwaną zasadę, sposób działania jaki

³² Sun Tzu, *Sztuka Wojny*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2005; Sun Pin, *Metody Wojskowe*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2005.

³³ Leonid Wasiliew, *Kulty, religie i tradycje Chin*, op. cit., s. 359.

³⁴ Anna Iwona Wójcik, *Buddyzm szkół chińskich* [w:] *Filozofia Wschodu*, pod red. Beaty Szymańskiej, op. cit., s. 317.

³⁵ Andrzej Tokarczyk, *Hinduizm*, KAW, Warszawa 1986, s. 86, 87.

³⁶ Paweł Glita, *O opiece holistycznej* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. I, red. Beata Szymańska, op. cit., s. 332.

³⁷ Douglas Wile, *Podstawowy kanon tai-chi*, Wydawnictwo MEDIUM, 2005, s. 152.

³⁸ Douglas Wile, *Podstawowy kanon tai-chi*, op. cit., s. 157.

winien obowiązywać tego, kto rozumie prawa natury.”³⁹ Syntezą chińskiej myśli był neokonfucjanizm. Łączył on myśl buddyjską z zawartością kanonu klasycznej literatury chińskiej, służąc motywacjom i samodyscyplinie oraz budowaniu organizacji charakteryzującej się wyjątkową skutecznością.

3. Japonia i harmonia religii Dalekiego Wschodu⁴⁰

Już rozpoczynając od Chin, następowało przenikanie się wątków buddyjskich (wraz z niesionymi przez nie od czasów Cesarza Asioki elementami wspólnymi dla buddyzmu i hinduizmu), taoistycznych (mających głównie charakter samodoskonalenia indywidualnego) i konfucjańskich (w których przeważa mądrość o charakterze społecznym, budująca zręby kolektywnego organizmu). Harmonia wymienionych tu trzech doktryn znajdowała swój wyraz w takich określeniach, jak: „trzy zbieżne doktryny” – sanjiao heliu, czy „jedno ciało trzech doktryn” – sanjiao binxing. Wymienione trzy systemy filozoficzno-religijne obrazować może związany z tradycją trójnog ofiary, którego stabilność zależy od występowania trzech punktów podparcia.

Koreańczyk Joo Bang Lee takimi słowami scharakteryzował system wojennego Hwarangdo zjawisko jedności religii Dalekiego Wschodu: „Na Wschodzie sztuki wojenne były często związane z ruchami religijnymi przewijającymi się przez Azję. W czasach, kiedy wielkie religie Chin zaczęły rozprzestrzeniać się na południe, Półwysep Koreański był podzielony na trzy królestwa. Wtedy to upadły plemienne wierzenia, a powstała nowa religia, która była połączeniem Buddyzmu, Taoizmu i Konfucjanizmu”⁴¹. „Nowa religia”, jak określił ją Joo Bang Lee, to nic innego jak neokonfucjanizm wraz z towarzyszącym mu zjawiskiem tak spierających, jak i mających znamiona konkurencji, twórczymi interakcjami pomiędzy ośrodkami myśli buddyjskiej, taoistycznej i konfucjańskiej.

Na Wyspach Japońskich upowszechnił się neokonfucjanizm w ujęciu Zhu Xi (1130–1200) znanego także jako Zhu Juanhui. W odróżnieniu od przedstawicieli klasycznego konfucjanizmu zajmował się metafizyką, w tym dualizmem *li-qi* (formy i materii) oraz zasadą *tai-ji* (Najwyższej Jedności *yin-yang*) rządząca wszechświatem. Jego najistotniejszym osiągnięciem naukowym jest redakcja Czteroksięgu konfucjańskiego, który w czasach panowania dynastii Yuan (1279–1368) i następnych stał się oficjalną doktryną konfucjańską i podstawą do egzaminów na stopie urzędniczej między rokiem 1313 a 1905. Poglądy Zhu Xi stały się też oficjalną doktryną w Korei oraz Japonii w okresie Edo (1603–1868).

Poglądy Zhu Xi stały się podstawą kształtowania systemu organizacyjno-zarządczego Shogunatu Tokugawa. Miały one wpływ zarówno na nurt oficjalny (publiczny), jak też na indywidualny tok kształcenia i samodoskonalenia klasy samurajów w ramach interpretowanego w duchu jedności czterech religii kodeksu Bushidō.

³⁹ Jacek Kryg, *Taoizm*, Biblioteka Pisma Literacko-Artystycznego, Wybór tekstów prof. Wit Jaworski, red. Marian Dziwisz, Kraków 1988, s. 142.

⁴⁰ Hajime Nakamura, *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie-Chiny-Tybet-Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków 2005, s. 282, 283, 288–290, 342–343, 362, 380–382, 394, 459, 471.

⁴¹ Joo, Bang Lee, *The Ancient. Martial Art of Hwarang do*, Ohara Publications, Incorporated Burbang California 1978.

Czwartą z owych religii na terenie Japonii stało się sintō, będąc religią przodków średniowiecznych samurajów oraz żyjących współcześnie ich potomków. Od VI wieku w Japonii rozprzestrzenił się buddyzm z czasem „zrastający” się organicznie z rodzimym shintō. Od VIII w. filozofia buddyjska rozwijała się na Wyspach już bardzo mocno, niosąc ze sobą refleksję na temat Cennego Ludzkiego Ciała, przemijania i nietrwałości, oraz życia i śmierci. Zwłaszcza ostatnie z owych rozważań było istotne dla samuraja, stanowiło też ono element mocno wpływający na podniesienie jakości życia, w każdym jego momencie, określanym w buddyzmie zen słowami „tu–i–teraz”. Zen stał się wiodącą formą buddyzmu wśród japońskiej klasy rycerskiej – bushi. Szczególny, wysoki poziom uważności⁴² i koncentracji, jaki niezbędny był samurajom pozwalał na skuteczność w walce, w zarządzaniu zespołami ludzkimi oraz samodoskonaleniu, zgodnie z ideą prawdziwej natury rzeczywistości. Koncentracja na dowolnym obiekcie mogła stać się źródłem najwyższej wiedzy o tej podstawowej naturze, zgodnie z „Girlandową Sutra”⁴³ (jap. *Kegon*) – „wszystko jest jednym, jedno jest wszystkim”. Według Kegon⁴⁴ z jednej strony każdy element wszechświata zawiera w sobie istotę wszystkich pozostałych, z drugiej zaś strony, nieskończona ilość elementów wszechświata stanowi jeden organizm. Filozofia ta znalazła sobie miejsce w samurajskim kodeksie Bushidō, którego idee dotarły do czasów obecnych, będących czasami „krzemowych samurajów”⁴⁵. Filozofia organizmu (organizmu wszechświata, organizmu społecznego) jeszcze dobitniej akcentowana była przez konfucjanizm, będący podstawą filozofii polityki oraz polityki społecznej shogunatu. Efektem przenikania się buddyzmu i konfucjanizmu było przestrzeganie sześciu rodzajów relacji społecznych między:

- 1) rodzicami i dziećmi,
- 2) nauczycielem i uczniem,
- 3) mężem i żoną,
- 4) przyjaciółmi,
- 5) panem i sługą,
- 6) członkami wspólnoty⁴⁶.

Z kolei filozofia taoistyczna z czasem wtopiona w Japonii w buddyzm podobnie widziała każdą jednostkę jako element holistycznie pojmowanego wszechświata.

Splot powyższych idei ukształtował neokonfucjanizm, który w epoce Edo zaczął dominować w Krainie Kwitnącej Wiśni. Od 1790 roku uznano neokonfucjańską szkołę shushigaku, której twórcą był, jak już wspomniano, Zhu Xi, za oficjalną doktrynę Shogunatu Tokugawa. Istotną rolę w kształtowaniu opartej na Bushidō samurajskiej moralności i tego, co obecnie nazywamy w organizacjach „zarządzaniem zaufaniem” miała konkurencyjna w stosunku do shushigaku

⁴² Por. *Dwadzieścia Przykazań Karate* Mistrza Gichina Funakoshi [w:] Funakoshi, G., *Karate-dō. Moje życie*, Diamond Books, Bydgoszcz 2002.

⁴³ „Girlandowa sutra” to główny tekst japońskiej szkoły buddyjskiej kegon; jest to pochodząca z III w. sanskrycka sutra *Buddhavatamsaka Mahavaipulya*, bardziej znana jako *Avatamsaka*, co oznacza „wieniec z kwiatów” – stąd „girlandowa sutra”.

⁴⁴ Por. H. G. Blocker, Ch. L. Starling, *Filozofia japońska*, op. cit., s. 56–60.

⁴⁵ Por. Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, WSiP, Warszawa 2005, s. 37–39.

⁴⁶ Por.: *Nauka Buddy. Wybór sutr*, Wydawnictwo A, Kraków 2006, s. 224.

koncepcja yōmeigaku, której twórcą był Wang Yangming (1472–1529). Chiński Generał Wang Shouren (Wang Yangming), zwany w Japonii Ōyōmei, stworzył yōmeigaku, której istotnym przesłaniem było to, iż „wiedzieć i czynić – to jedno” oraz wierność drodze (jap. *dō*, chin. *tao*) odzwierciedlającej Najwyższą Prawdę, którą można odnaleźć w umyśle (shin), którego centrum znajduje się, według Japończyków, nie tam, gdzie organ intelektu – mózg, lecz w czakramie serca. Japońskie słowo shin, oznacza bowiem „umysł, duch, serce”. Znajduje to potwierdzenie w słowach jednego z japońskich mistrzów Torei (721–1792), który twierdził, że znaczeniem słowa shin, obok „bóg”, „duch”, jest właśnie „umysł”⁴⁷.

Należałoby pamiętać, omawiając fenomen Bushidō – w kontekście jedności czterech religii, że u podstaw mentalności spadkobierców etosu samurajów, w tym także samurajskiej etyki pracy, stanął między innymi testament Ieasu Tokugawy zwanego Wielkim, który stanowił, że: „Religia shintō, buddyzm i konfucjanizm, choć różnią się dogmatami, ale mają na uwadze wspólny cel, wiodą do dobra i karzą zło (...)”⁴⁸.

Bibliografia

1. Arutjunow S., Swietłow G., *Starzy i nowi bogowie Japonii*, PIW, Warszawa 1973.
2. Auboyer J. *Sztuka Indii*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1975.
3. Bareau A., Schubring W., Führer-Haimendorf Ch. Von, *Buddyzm indyjski* [w:] *Buddyzm – Dżynizm*, Kęty 2003.
4. Bruce A. Haines, *Karate's History and Traditions*, Tuttle Publishing Tokyo, Rutland 1995.
5. Bukkyo Dendo Kyokai, *The Teaching of Buddha*, Bukkyo Dendo Kyokai, Tokyo 2000.
6. *Dwadzieścia Przykazań Karate Mistrza Gichina Funakoshi* [w:] Funakoshi, G., *Karate-dō. Moje życie*, Diamond Books, Bydgoszcz 2002.
7. Eliade. M., *Patanjali joga*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2004.
8. Franken R. E., *Human motivation*, Wadsworth Publishing Company, Belmont 2001.
9. Glita P., *O opiece holistycznej* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. I, red. B. Szymańska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
10. Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, WSiP, Warszawa 2005.
11. Goleman D., *Emotional intelligence*, Bantam, New York 2006.
12. Goleman D., *Inteligencja Społeczna*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2007.
13. Haines B. A., *Karates and tradition*, Charls E. Tuttle CO., Rutland, Tokyo 1968.

⁴⁷ Por. Nakamura H., *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie–Chiny–Tybet–Japonia*, op. cit., s. 454.

⁴⁸ Arutjunow S., Swietłow G., *Starzy i nowi bogowie Japonii*, PIW, Warszawa 1973, s. 55–56.

14. Joo, Bang Lee, *The Ancient. Martial Art of Hwarang do*, Ohara Publications, Incorporated Burbang, California 1978.
15. Kieniewicz J., *Historia Indii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
16. Krishna Dharma, *Mahabharata*, Wydawnictwo MAYAPUR, Wrocław 2003.
17. Kryg J., *Taoizm*, Biblioteka Pisma Literacko-Artystycznego, Wybór tekstów, prof. Wit Jaworski, red. Marian Dziwisz, Kraków 1988.
18. Kudelska M., *Filozofia Indii* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. I, red. B. Szymańska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
19. Manz C., *Dyscyplina Emocjonalna*, Świat Książki, Warszawa 2005.
20. Miłkowski J., *Sztuki i sporty walki Dalekiego Wschodu*, Sport i Turystyka, Warszawa 1987.
21. Nakamura H., *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie-Chiny-Tybet-Japonia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
22. *Nauka Buddy. Wybór sutr*, Wydawnictwo A, Kraków 2006.
23. Ott J. S., *The organizational Culture Perspective*, Dorsey Pr, Chicago 1989.
24. Ōyama M., *Mas. Oyama's Karate Philosophy. The Kyokushin Way*, Japan Publications, Inc., Tokyo, Japan 1979.
25. Ōyama M., *This is karate*, Japan Publication Inc., Tokyo 1965.
26. Romain R., *Prophets of the New India*, Kessinger Publishing, LLC New York 2006.
27. Słuszkiewicz E., *Pradzieje i legendy Indii*, Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 1980.
28. Socha P., *Rozwój duchowy w hinduizmie* [w:] *Duchowy rozwój człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
29. Sōhō T., *The Unfettered Mind: Writings from the Zen Master to a Master Swordsman*, Kodansha International, Tōkyō 2003.
30. Sun Pin, *Metody Wojskowe*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2005.
31. Sun Tzu, *Sztuka Wojny*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2005.
32. Tokarczyk A., *Hinduizm*, KAW, Warszawa 1986.
33. Tokarski S., *Sztuki walki. Ruchowe formy ekspresji filozofii wschodu*, Wydawnictwo Glob, Szczecin 1989.
34. Wasiliew L., *Kulty, religie i tradycje Chin*, PIW, Warszawa 1974.
35. Wile D., „Podstawowy kanon tai-chi”, Wyd. MEDIUM, 2005.
36. Wójcik A., *Buddyzm szkół chińskich* [w:] *Filozofia Wschodu*, t. 1, red. B. Szymańska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
37. *Confucianism*, Cambridge University Press, 2000
38. Yasuhiro Konisi, *Yasashii Karate No Narai Kata*, Tokyo 1957.